

Ta lepa knjiga, na katere kvalitete smo opozorili ob slovenski izdaji in ki je medtem izšla tudi že v češkem prevodu, je izšla sedaj tudi v nemškem prevodu, kakor poudarja pisatelj v uvodu, z izrečnim namenom, da deluje za sprijaznitev krščanskih narodov in združitve ločenih kristjanov.

Nemška izdaja, ki je izšla v odlični knjižni opremi, se razlikuje le v nekaterih važnih malenkostih od slovenskega izvornika. Tako se navaja na strani 69 kot verjetno, da sta sv. brata v Rimu stanovala v samostanu sv. Praksede pri cerkvi sv. Marija Maggiore; na str. 82 se glede usode relikvij sv. Cirila ugotavlja dejstvo, da so bile 1798 neznano kje skrite in je upanje, da se še najdejo. Važna je tudi na strani 150 ugotovitev glede postanka oltarja sv. Cirila in Metoda v Aachenu. Frst.

Umetnost

K označbi in razumevanju Plečnikovega arhitekturnega ustvarjanja

Plečnikova dela na praškem gradu (Hradčanih), s katerimi je naš list že opetovano seznanjal slovensko javnost s priobčitvami slik tam izvršenih del, so dala v zadnjem času opetovano povod, da so o njih pisali češki listi. Ker je uprava praškega gradu izdala za desetletnico češke samostojnosti tudi monumentalno publikacijo slik po Plečniku v Lánih in na praškem gradu doslej izvršenih del z naslovom »Novosti Pražského hradu a Lán« je takih člankov še več pričakovati, vendar pa se nam zdi, da je komaj mogoče kaj boljšega povedati, kot to, kar je o svojem delu na Hradčanih izjavil Plečnik sam dopisniku »Prager Presse« (13. avgusta 1928, str. 3) in kar je o njem napisal eden prvih živečih čeških arhitektov, Paval Janák, v umetnostni reviji »Volné Směry« (26. l., št. 4, str. 97 sl.).

Zmislil Plečnikove izjave, ki je v obliki, kot jo je priobčila Pr. Pr., taka, da se ji vidi, da ni ponarejena in poudarja, to, kar je za razumevanje Plečnikovega dela ne samo v Pragi, ampak tudi v domovini važno in bistveno, se glasi: »Narava je lepa in stari so znali fino graditi. Če se arhitekt praškega gradu tega zaveda, je svojo nalogo že na pol dovršil. Pri rekonstrukcijah grajskih zgradb se pojavljajo kočljive naloge. Treba je omogočiti modernemu človeku bivanje med temi starimi stenami, a pri tem ohraniti zgodovinski značaj grajskih stavb. Odlična je naloga, umetniška dela preteklih generacij, ki sta jih nerazumevanje in brezbrzičnost napačno priredila, maskirala ali pustila celo propasti, obnavljati, odkrivati in restavrirati v zmislu duha, ki jih je ustvaril. In končno še eno dejstvo, s katerim mora računati ta arhitekt: Grad je postal živo središče države, njen vidni simbol. Tu vse raste in se širi. Novo je treba tako oblikovati, da se staro ohrani, da nosi novo značaj svoje dobe in da kljub temu ne trpi celota, vtis enotnosti, ampak se dvigne do popolnosti. Na teh načelih sloni zamisel vseh stavbnih del na gradu.«

Pavel Janák v uvodu svojega članka o Plečniku izredno fino označuje njegov čisto poseben položaj, ko pravi, da medtem, ko se bije spodaj v Pragi boj za načela in sredstva sodobne arhitekture, »v

tišini, v nenarušnem miru nad Prago, na praškem gradu misli in ustvarja umetnik, za katerega se zdi, da je izven vsega dnevnega, izven časa.« Ta umetnik gradi s sigurnostjo kot bi bil o tem, kar dela, vsak dvom izključen. Medtem, ko gre zdolaj stremljenje za tem, kako najti najracionalnejši in najugodnejši način grajenja, je tu nekdo, ki, kakor se zdi, ne pozna cene gradiva in ki ravno njegovo odličnost posebno ceni, saj gradi iz najdražjih in najizbranejših snovi... Vendar če se Plečnik razlikuje od sodobnosti, ji v mnogem oziru vendar pripada. Z izjavo, da je klasik, ga ni mogoče odstaviti z dnevnega reda sodobnosti. On sicer res ljubi klasično obliko, vendar pa ni klasik v zmislu kakega kanona: »Pri njem se nič ne ponavlja takó, kakor je kedaj že bilo; po njem je vse nanovo utemeljeno, iznajdeno in storjeno. Res da v njegovi umetnosti še žive stebri in zidci, toda so taki, kakršni niso bili še nikdar. In pred vsakim njegovim delom vzklikamo: Kak brezprimeren načrt! Kako nova smela misel! Kakšno novo ravnotežje v masi! In kako sodobno se v tem čuti duhovni moment!... Povsod, kjer Plečnik rabi klasične oblike, kjer se izraža s stebri, gredami in zidci, jih podaja z globoko proniknjenostjo in jih motivira kot nekaj novo naravnega. To ni italijanski klasicizem, ampak tisti, ki je bil osvojen včeraj in danes, pravkar, nanovo z močno voljo in globokim razumevanjem bistva. Plečnik se ne naslanja na ustaljeno prostorninsko ali stvarno definicijo in konvencijo, ampak postavlja slope, stebre in mase skrajno preproste, a nanovo notranje s srcem utemeljene, v prostore, ki so čisto novi, a vendar vselej definitivni. On torej ni klasik, ni romantičen klasik, ampak čisto sodoben človek, ki si mora vse sam utemeljiti, vse sam narediti... »Njegov duh in njegova dela se gibljejo ob strani od pot sedanosti ter se razvijajo kot neodvisna v največji širini, brez ozira na čas in prostor. Med slogi!« ... Plečnik bi bil lahko najmodernejši umetnik našega časa, ker je bil že pred četrstoletjem eden najmodernejših. »Takrat je bil on eden tistih, ki so znali razumeti gmoto in jo prijeti na najbolj nenačuden način, zgrabiti jo nago, v njenem jedru in prirodnosti. Plečnik je bil eden tistih, ki so gmoto, iz katere gradimo, razumeli za svoj čas na najoriginalnejši način, ki je bil — v tistem momentu — prost vsega preteklega. Brušene granitne plošče, gol železni nosilec, preproste plohe zvarjene pločevine, prirodni značaj furniranega oboja — vse to je on že enkrat pred četrstoletjem odkril. On je to vedel. Takrat je bil to strašen pojav in začudenje vzbujajoče človeško spoznanje. Danes se te gmote že splošno porablja in hočemo samo, da bi to ne vzbujalo strahu in začudenja, da bi se vzelo, kakor da ni nič. In če je bil Plečnik eden izmed onih, ki so proglasili, da je gmota čudovita sama na sebi, preden je bila oblikovana, in pogledal nanjo z očmi človeka 20. stoletja, je bil on tudi duh, ki je doživel in uvidel drugače, več in širje, namreč kako gmota živi od človeškega duha, oziroma da more biti dobra in pristna samo kakor je in da jo človek more narediti za pravilno, dobro in lepo, če iz nje kaj naredi...«

Če se sodobna umetnost zavzema za eno samo resnico in samo z realnim pogledom motri gmoto,

je Plečnik duh, ki jo je davno poznal in v tem, kar danes dela, gleda nanjo z več strani in tako pod njegovo roko gmota živi na različne načine: Lahko živi samo na začetni primitiven način, pa tudi v mnogih načinih, s tem da je razčlenjena, poglobljena in v kaj oblikovana... Plečnik stvarino vselej na novo preizkusi in jo od temelja stvori za dani smoter. In tudi če navidezno pride do načina, ki je podoben onemu, kar je že kdaj bilo, je vseeno umetnik novotvorbe. »V tem ravno je Plečnikova usoda tipična za čisto modernega umetnika, da ne more ničesa prevzeti, kar bi osebno v vsi globini ne doživel.«

Janákova izredno duhovita in točna označba Plečnikove umetnosti more obenem služiti tudi v pojasnilo onim, ki radi navideznega klasicizma še niso prodrli do pravega umetniškega jedra cerkve svetega Frančiška v Spodnji Šiški. Frst.

Sodobna knjižna umetnost

Svetovna razstava tiska v Koelnu in ž njo zvezana posebna razstava »Evropska knjižna umetnost sodobnosti«, ki jo je priredilo društvo »Deutsche Buchkünstler« v Leipzigu, nam daje povod, da ob nji in njenem katalogu na kratko označimo sodobna stremeljenja te, za nas važne kulturne stroke. Od ustanovitve društva l. 1910. je to že tretja razstava knjižne umetnosti. Prva je bila l. 1914. na razstavi »Bugra« v Leipzigu, drugič, prvič po vojni, se je vršil pregled uspehov tega gibanja v Leipzigu l. 1927., četrta razstava pa se pripravlja za l. 1930. v Parizu.

Gibanja, ki se javlja v tem društvu in njegovih razstavah, ne smemo zamenjavati s stremljenjem po odlični, izredni knjigi, po tako zvani razkošni knjigi, ki je tudi v času največjega propada knjižne estetike vzdržala priznanja vredno višino tako v skrbi za čist slavnosten tisk, kakor za ilustrativno in vezavno opremo knjige. Pregled razstav posameznih držav na Pressi nas je tudi letos prepričal, da ta stroka živi dalje in jo gojijo vsi bogati in kulturno visoko razviti narodi, tako posebno Italija, Anglija in Amerika, pa tudi Francija in vsaka druga dežela, ki to gmotno zmore. Cilj pa, ki si ga stavi gibanje, osredotočeno v društvu »Deutsche Buchkünstler«, gre za utemeljitev splošne knjižne kulture, ki naj bi bila estetsko enakovredna vzorni disciplini srednjeveških rokopisov ali prvih tiskov, kjer so črka, okras in oprema tako iz enega liva, da stojé poleg naše sodobne knjižne produkcije še vedno kot vzorniki. Julius Zeitler je podal v katalogu v članku »Neuzeitliche Buchkunst in Deutschland« osnovne misli tega gibanja, ki so nedvomno splošno zanimive in veljavne. Uvodoma poudarja, da je središče knjižne obrti knjižni umetnik, v katerem edinem je zasidrana kvaliteta knjižne proizvodbe. Odločilna revolucija v knjižni proizvodbi je nastopila l. 1906., ko se je stališče premaknilo radikalno od zunanje apliciranega knjižnega okrasja na tipografijo knjige in se je začela knjiga oblikovati od umetnosti črk in uspehov črkolijta. Ta estetska osnova velja danes za knjigo splošno, naj je razkošna ali vsakdanja. »To velja tudi za ilustracijo, ki se mora podrediti celoti. Ravno v tem se izkaže rojeni knjižni umetnik

v nasprotju do grafika obrtnika (Gebrauchsgraphiker) in do prostega grafika, ki rad udari preko mej; knjižni umetnik bo vedno upošteval notranjo zakonitost knjige in bo delal po zakonih, izvirajočih iz značaja dane knjige. Ideal nemškega knjižnega umetnika je umetniška nujnost celote, za katere dosego pa ne more biti nikoli previsoka kvaliteta izobrazba založnika, stavca, tiskarja in knjigoveza« (J. Zeitler o. c.). V glavnem sta se v sodobni knjižni umetnosti razvila dva tipa delavcev: Prvi, ki bi jih lahko imenovali tektonike ali arhitekta knjige, izhajajo od matice, črke in ustvarjajo sisteme črk ter delujejo na tipografski neoporečnosti in popolnosti knjige, — drugi so ilustratorji knjige in so svoje težišče zasidrali v knjižni grafiki.

Koelnska razstava je ilustrirala označene težnje v raznih smereh; ločila je v posebne oddelke: 1. težnjo po tipografski rešitvi dane naloge v razstavi neke vrste mednarodne tekme o tem, kako bo dani tiskar čisto tipografsko rešil eno stran teksta iz geneze ali kakega dela domače literature; 2. težnjo po tipografsko adekvatni ilustraciji z izborom del sodobnih ilustratorjev raznih narodov; 3. težnjo po estetsko popolni stilizaciji krasilne pisave; 4. težnjo po umetniško zadovoljivi vezavi knjige in podobno. — Zelo poučen je bil prvi del, kjer je prevladovala zgoraj označena smer, težeča za lepo, čitljivo črko, arhitektonsko uravnovešeno razdelitvijo tipov razne velikosti in stavka, ter čistostjo odtiska. Izjemno vlogo je v tem delu igral Hans Orłowski iz Berlina, od katerega prinašamo en primer v reprodukciji: on je poskusil rešiti nalogo z najožjo zvezo pisane odnosno tiskane črke z okrasjem in si je vzel za vzor srednjeveške iluminirane rokopise in posebno vzporedno pobudam iz irskih in sličnih rokopisov ustvaril dela visoke osebne kvalitete. — V zbirki naslovnih strani, kjer je bil prav dobro zastopan Hrvat Vl. Kirin, se je nahajal kot zamislek čisto svoje vrste Plečnikov osnutek za Dom in svet 1929. — V razstavi ilustracij so visele na enem prvih mest ilustracije Toneta Kralja k Fioretto sv. Frančiška. Tudi Jakčeva »Pisma« (Gradnik) so se vzdržala v mednarodni okolici. Razstavljene so bile poleg nekaterih slovenskih knjig, ki so pa ravno vsled zanemarjenosti čisto tiskarske kvalitete (n. pr. tudi Resove Rožice sv. Frančiška) zastajale pred okolico, tudi Fr. Kralja ilustracije k Jakčevi Nevsti s Kórinja. — Zbirka sodobnih krasno pisanih tekstov je pokazala veliko odvisnost od srednjeveških vzorov, ki se zdi, da še dolgo ne bodo prenehali umetniško zanimati in spodbujati. — Izmed Jugoslovanov sta z uspehom razstavili Olga Hocker (Zagreb) po en tekst v glagolski in cirilski pisavi, in Zdenka Sertić (Zagreb) hrvatski tekst v latinici. Predprostor razstave so krasile Meštrovjeve litografije. — V razstavi sodobnih odličnih vezav smo našli izdelke Anke Martinić (Zagreb) in organizatorja jugoslovske udeležbe v ti razstavi Ljube Babića.

Razstava je pokazala, da pravo konstruktivno delo za sodobno knjigo izhaja od narodov, ki močno podužarjajo prvo zgoraj označenih osnovnih razmerij do knjige, tektonsko. Tu so kot teoretiki in voditelji nedvomno na prvem mestu Nemci, kot bližnji sosede so se mnogo naučili od njih Čehi in kažejo izborne rezultate (trije zanimivi poskusi, ustvariti